

Osmanlı Devleti ve Rusya Arasında Kafkasların Taksimi 1724 İstanbul Antlaşması

Ensar Köse

İstanbul, Büyüyen Ay Yayınları, Aralık 2017, 392 Sayfa, ISBN: 978-605-2071-22-9

Hanife ÖZBEK*

Yüzyıllar boyunca birbirleriyle mücadeleyi sürdüren Rusya ve Osmanlı İmparatorlukları egemen oldukları bölgelerde, İmparatorluklarının bekası için birbirleriyle olan mücadeleleri, çıkar ilişkilerine dayalı politika alanında güç mücadelelerine sahne olmuştur.

Ensar Köse, Osmanlı Devleti ve Rusya Arasında Kafkasların Taksimi 1724 İstanbul Antlaşması, adlı eserinde, 18. yüzyıl başlarında Osmanlı İmparatorluğu, Safevi Devleti (İran) ve Çarlık Rusya'sında yaşanan gelişmeler, bölgenin siyasi olarak şekillenmesi, askerî ve diplomatik gelişmeler çerçevesinde, nasıl bir diplomasinin işlediği üzerine değinmiştir.

Yazarında belirttiği üzere bu çalışmada, “XVII. Yüzyıl Başlarında Kafkaslarda Nüfus Mücadelesi” adlı yüksek lisans tezinin bir kısmına değinilerek; konunun kapsamı genişletilip büyük güçlerin Kafkasları taksimi (paylaşımı) ana teması üzerinde çalışmanın odak noktasını oluştururken, Osmanlı

---

*M.S.Ü ATASAREN, Harp Tarihi Ana Bilim Dalı, Özel Öğrenci, hanife.ozbek@mynet.com

ve Rusya arasında Kafkasların paylaşımı ile cereyan eden diplomatik pazarlıklar, siyasi ve askeri gelişmelere yer verildiğini, Kafkasların tarihi geçmişi, stratejik önemi, ticari ehemmiyeti gibi hususlara hiç girilmediğini, diplomasi tarihinin yaklaşık dört yıllık (1721-1724) kesidini konu aldığını belirtmektedir.

Eserde, Başbakanlık Osmanlı Arşiv’inde bulunan belge ve defterlerden elde edilen kayıtlar, döneme ait belli başlı Osmanlı kaynakları, diplomatik yazışmalar, raporlar, mektuplar ve Rus kaynaklarına yer verildiğine değinilmiştir. Yazarın belirtilen Rus tarihi belgelerde, orjinal arşiv kayıt numarasına atıf yapılarak www.vostlit.info adlı internet sitesinden alınmış olunması ve ithaf edilen belgelerin aslının görülmeden ya da arşivden istenilmeden yer verildiğine dair izlenim oluşması, belgenin mahiyeti vemuhtevasına medar-ı şüphe oluşturmaktadır.

Giriş bölümünde; Osmanlı, Rusya, İran, Fransa, Avusturya, İngiltere, Hollanda ve Venedik devletleriyle ilgili kısa bilgiler yer almaktadır. Ticari kaygılar sebebiyle; Osmanlı, Rusya ve İran arasında savaş çıkmasını istemeyen Fransa’nın arabuluculuk yapmak istemesi, Osmanlı Sadrazamı İbrahim Paşa ile Rusya elçisi Daşkoverasında geçen konuşmaları ve aynı zamanda İbrahim Paşa’nın Avusturya ve İngiltere elçileri ile olan konuşmaları aktarılmaktadır.

İstanbul Antlaşması yapılan kadar geçen zaman zarfında, Fransa, Almanya, İngiltere, Hollanda, Venedik devletlerinin İstanbul’daki elçilikleri ile devletler arası siyasi çekişmelerin yansımalarının aktarıldığı görüşmeler ve konuşmalar yer almakta, Rusya’nın ise bu süreçte antlaşma olana kadar İstanbul’da elçiliği bulunmadığı üzerine durulmaktadır.

İlk bölümde; stratejik ve taktik hamleler başlığı altında, iki devlet için stratejik açıdan önemli olan yerler, Rusya’nın, Osmanlı’nın Hazar Denizi’nin batı kıyılarına sahip olmalarını engellemek için yapılan politik ve askerî hamlelere yer verilmektedir. Safevi Devleti’nde başlayan ayaklanmalar gibi gelişmeler, bu durumu fırsat bilen Çar I. Petro’nun ordusuyla Kafkaslara ilerlemesi, buralarda gelişen olaylar dizisi sonucu Osmanlı Devleti’nin yeni strateji oluşturmasını zorunlu kılması durumlarına ayrıntılı olarak değinilmiştir.

Osmanlı Devleti’nin yatıştırılması maksadıyla; Rusya, Osmanlı Devleti’ne seferin amacının, “Şemahı hadiseleri nedeniyle uğranılan zararı gidermek” olduğu hususunda bilgilendirme yapması için elçi görevlendirmiş ve aynı zamanda St. Petersburg’da bulunan Osmanlı elçisi Mustafa Ağa’ya da bilgi vermiştir. Diğer yandan ise, “Rusya bölgedeki siyasi, askeri ve dini liderler ile her kesimden halka hitap eden Tatarca, Türkçe ve Farsça dillerinde seferin amacının; kanun kaçaklarını ve isyancıları cezalandırmak olduğunu, masum halka hiçbir şekilde dokunulmayacağını” anlatan bildirimler dağıtarak uyguladığı taktik hamlelere yer verilmektedir. Ayrıca Osmanlı Devleti’nin Rusya’ya askerî harekâtını durdurması ve Kafkaslardan ordusunu çekmesi için ultiimatı verdiği de değinilmektedir.

Rusya’nın Hazar kıyılarında elde ettiği stratejik üstünlük, Osmanlı Devleti’nin Hacı Davud Han’ı himaye altına alması ve Gürcistan üzerine sefer kararıyla bölgedeki dengelerin değişme göstermesi

sonucunda, Kapıcıbaşı Nişli Mehmed Ağa başkanlığında heyetin Moskova'ya diplomatik görüşmelerin yapılması için gönderilmesi, yolculuk boyunca uğradıkları menziller ile Rus askeriyle karşılaşması esnasında geçen diyalog aktarılmıştır.Çar Petro ile yapılan üç diplomatik görüşme, heyetler arasında yapılan beş toplantı ve Rus Devlet adamlarıyla birebir görüşmeler, taraflar arasında geçen konuşmalar yer almaktadır.

Osmanlı'nın gündeminde;Revan halkının Osmanlı Devleti'nden koruma talep etmesi üzerine, Divân-ı Hümâyün'da şehrin eskiden Osmanlı mülkü olduğu sonradan İran eline geçtiği, Osmanlı Devleti'ne “miras hakkı” doğduğu düşünülerek, Revan'ın alınmasına karar vermesi ifade edilmektedir.Bu durumu haber alanÇar Petro'nun; “Çıkarlarımız Hazar Denizi'nde kim olursa olsun diğer herhangi bir gücün varlığını hiçbir şekilde kabul edemez. Osmanlı Devleti'yle hiçbir alakası olmayan kendisinden çok uzakta bulunan ve halkları koruması altına alınan Hazar Denizi'nde, bizden başka hiçbir gücün bulunmasına izin verilmeyeceğine” dair ifadeleri aktarılmaktadır.

İki ülkenin Başkentleri arasında ulakların menzilhanelerde binek hayvanı değiştirerek haber akışının hızlı sağlanması amaçlanırken, Osmanlı Devleti'nin bu konudaki hassasiyetinin belgelere yansıyan kısmıyla hadise şu şekilde paylaşılmakta; “Rus ulakların menzillerde hayvan ihtiyaçlarının karşılanması, onların rencide edilmemesi hususunda kadılara hüküm gönderilmiştir”.Aynı zamanda verilen hayvanlar için yapılan harcamaların deftere aktarıldığını ifade ederek,“Aydos menzilinde 6 Mayıs 1722-23 tarihleri arasında Rusya habercileri için toplam 11.760 akçe tutarında harcama yapılmıştır”ifadelerine yer verilmiştir.

İkinci bölümde, 25 Temmuz tarihinde başlayan Osmanlı ile Rusya arasında Kafkasları taksim müzâkere sürecinin ayrıntıları ele alınmıştır. Moskova'da müzâkerelerde antlaşma taslağının hazırlanışı ve taslak maddeleri, antlaşma taslağının ortaya çıkış serüveni anlatılmaktadır. Görüşmeler, 15 oturum olarak gerçekleşmiş. 19 Ağustos 1723'e kadar üç oturum, sonra üç ay ara verilip, 20 Aralık 1723 tarihinde görüşmelerin tekrar başlaması, müzâkerelere 18 Ocak – 30 Mart 1724 kadar ara verilmesi, Mart-Nisan Antlaşma metni yazılması şeklinde bölümlere ayrılarak tek tek ayrıntılı anlatılmıştır. İstanbul ve Moskova'da diplomatik temaslar ve çetin müzâkereler 23 Haziran 1724'te antlaşma metni düzeltmelerin yapılmasıyla sonuçlanmaktadır.

Müzâkereler sürecinde diplomatik trafiğin ayrıntıları; Müzâkerelerin birinci safhasında tarafların siyasi sorunlar hakkındaki anatezleri ve çekinceleri, iki devletinde “ebedi dostluğu” istediği, anlaşmak istedikleri ancak ele geçirdikleri yerlerin kendilerinde kalmasını istedikleri, birbirlerine güvenmedikleri, karşılıklı suçlayıcı ve inatlaşma ifadelerle tıkanmaya doğru gitmesi sonucu görüşmelere ara verilmesine kadar geçen süreç yer almaktadır. Görüşmelere ara verilen bölümünde, iki devlet arasında ateşkes ilan edilmediğinden yeni kazanımlar için fırsat oluşturması ve yapılan kritik hamleler anlatılmaktadır. Ruslardan Kritik Hamleler kısmında, Rusya'nın Bakü'yü işgali ve Nystad Antlaşmasının yıldönümü kutlamaları ve Bakü'nün işgali sonucu yapılan St. Petersburg

Antlaşması'nın maddeleri yer almaktadır. Antlaşma metninin yazılması, uzun süren müzâkereler, müzâkerelerin sonu ve pazarlıklar sonucu antlaşma taslağının oluşturulması anlatılmaktadır.

Üçüncü bölümde, antlaşmanın muhtevası, imza ve merasimi ile maddeleri tam olarak verilmiştir. Yine bu bölümde Kafkasların fiilî olarak taksimi gözden geçirilmiştir. Diplomatik sürecin tamamlanması ve imza töreni, İstanbul Antlaşma metninin nerelerde bulunduğu, antlaşma metni ve sınır düzenlemeleri ile ilgili bilgiler yer almaktadır.

Eserin; Değerlendirme ve Sonuç kısmında, tarihçilerin antlaşmayı nasıl yorumladıklarına değinilmiştir. Yazar kitabın son kısmında söz konusu antlaşmanın Osmanlıca ve İtalyanca metni ile Osmanlıca metnin günümüz Türkçe'sine çevrilmiş kısmını da yer vermektedir.

Sonuç olarak; Kafkasya, stratejik ve jeopolitik önemiyle, Hazar Denizi'ne açılan kapı olması, Asya ve Avrupa arasında ticaret yolları üzerinde olması dolayısıyla birçok ülkenin ilgisini çekmiştir. Bu eserde de Osmanlı Devleti ve Rusya'nın Kafkaslara yönelik stratejileri, iki devlet arasında diplomatik münasebetler, barış müzâkerelerinin ayrıntıları, antlaşmanın muhtevası ve uygulanış süreci hakkında bilgilere yer verilmektedir. Tarih boyunca bölgelerinde güç mücadelesi içerisinde olan bu iki devlet, dönemin jeopolitik unsurları da gözönüne alındığında, barış müzâkereleri esnasında dahi sürekli teyakkuz halinde bulunması, askerî unsurları silahlarını bırakmamaları güvenlik tehdidi olarak birbirlerini görmeleri terkedilemeyecek tedbir unsurları olarak değerlendirilebilir.

İstanbul Antlaşması'nı izleyen süreç, siyasi etkileri geniş bir şekilde okuyucuya sunulmuş, olayın öncesi, sonrası tüm yönleriyle verilmeye çalışılmıştır. Osmanlı ile Rus elçisinin konuşmaları, diğer elçilerle olan görüşmeler, yazışmalar, aralarındaki konuşmaların yer alması politik çıkarları sunması olayların tahlil edilebilmesi adına sunulmak istense de aşırı diyalog derecesine gelen iletişim detayları okuyucu için yorucu olabilmektedir. Yazar, sefere Çar'ın yanında seferi tasvir etmekle görevli ressam Louis Karavak'ın katıldığını belirtmektedir. Ressama ait sefer tasvirlerine, kitabın bir sonraki baskısında yer verilmesinin okuyucuya görsel zenginlik kazandıracaktır.